

Collectievorming; afscheidstoespraak van dr. S. H. Levie op 18 september 1989

Vanmiddag is in alle duidelijkheid naar voren gekomen dat collectievorming, waarmee ik kwalitatieve verbetering en uitbreiding bedoel, mij na aan het hart heeft gelegen. Er wordt wel eens gezegd, dat een museum zonder publiek geen museum is, maar: een museum zonder collectie bestaat eenvoudigweg niet.

Wij weten allen dat het overgrote deel van museale verzamelingen niet 'aus einem Guß' tot stand is gekomen; museale verzamelingen zijn het resultaat van een over langere perioden bijeenkomen van kleinere en grotere privé-collecties uit legaten, schenkingen en verzamelingen van een meer publiekrechtelijk karakter als gilden, admiraliteiten en handelscompagnieën die in gemeentelijk of rijksbezit terecht gekomen waren. Het is duidelijk dat de samenstellende delen – los van de vraag of die in zichzelf min of meer afgerond waren – verre van naadloos op elkaar aansloten en geen eenheid vormden. Het tegendeel was waar, het leek eerder op een gecompliceerde, geenszins complete legpuzzel. Generaties van museumdirecteuren hebben zich ingespannen om door middel van een actief verwervingsbeleid meer samenhang aan te brengen in de hun toevertrouwde verzamelingen. Dat daarbij de ontwikkeling van de kunsthistorische wetenschap een wezenlijke rol heeft gespeeld en speelt, behoeft nauwelijks betoog. Voor het Rijksmuseum is dat evident, daar het over een gespecialiseerde wetenschappelijke staf

beschikt, die op sommige gebieden een voortrekkersrol bij het kunsthistorische en niet te vergeten het historisch onderzoek vervult.

Maar, de persoonlijke voorkeur van een directeur, die niet los gezien kan worden van de smaak van zijn tijd, was en is uiteindelijk bepalend voor de wijze van invulling van de geconstateerde lacunes of verbetering van zwakkere collectie-onderdelen.

Wij kunnen met een gerust hart stellen, dat de Nederlandse museumdirecteur om zijn aankoopbeleid gestalte te geven nooit en te nimmer met ruime door de overheid ter beschikking gestelde middelen heeft kunnen werken. Sommige gemeentemusea zijn wat beter af dan de rijksmusea, maar in verhouding tot andere Westeuropese landen, waar een vergelijkbare museale structuur bestaat, is Nederland op het gebied van aankoopbudgetten als een ontwikkelingsland te beschouwen. Een ontwikkelingsland ook in die zin, dat pas enige jaren geleden een wet van kracht is geworden om het cultuurbezit te behouden, terwijl in andere landen dergelijke beschermende barrières al veel eerder waren opgeworpen. Ik kom hier nog op terug. Toen meer dan honderd jaar geleden de beroemde tekeningen-collectie De Vos onder de hamer kwam, zijn het particulieren geweest die de koppen bijeenstaken om een wezenlijk deel daarvan voor het land te behouden. Die geslaagde poging was aanleiding tot de oprichting van de Vereniging Rembrandt. Mede dank zij steun van deze

Vereniging, daarin krachtig bijgestaan door het Prins Bernhard Fonds, slagen musea in vele gevallen met behulp van hun eigen steunstichting, zoals bij het Rijksmuseum de Rijksmuseum-Stichting en het F. G. Waller-Fonds, of van hun vereniging van vrienden en van particulieren, er somtijds in aankopen te realiseren, die de door de overheid ter beschikking gestelde schrale middelen ver te boven gaan.

Wie afgaat op de nog steeds stijgende bezoekerscijfers van de Nederlandse musea, die nu de 20 miljoen per jaar gepasseerd zijn, moet vaststellen, dat de musea een belangrijke rol spelen in ons culturele leven. Dat zich onder deze 20 miljoen bezoekers een flink aantal buitenlanders bevindt, doet aan die constatering niets af. Die buitenlandse bezoekers, waarvan het percentage per regio sterk verschilt, maar in Amsterdam en met name voor het Rijksmuseum, is het hoog en haalt de 75 zeker, komen in eerste instantie voor de vaste collectie. De impact van de musea op het buitenlandse, maar ook op het binnenlandse toerisme, wordt tegenwoordig dan ook algemeen erkend en beschouwd als een economische factor van niet te onderschatten betekenis. Men zou derhalve verwachten, dat de overheden, die immers de belangrijkste musea bezitten, zich zouden realiseren dat de kwalitatieve verbetering en verdere uitbreiding van de museale collecties geboden is. Alleen al vanwege handhaving van het economisch belang, om van de primaire functie – de culturele – maar te zwijgen.

Zeker in de periode van economische voorspoed, die wij nu, na vele magere jaren, mogen beleven, lijkt er geen belemmering om de aankoopbudgetten op te vijzelen en op adequaat niveau te brengen. Deze immers zijn, ondanks voortdurend stijgende prijzen voor kunst, sinds decennia gelijk gebleven en stellen zodoende niets meer voor.

De schrik slaat de rechtgeaarde museumman of -vrouw om het hart bij het kennis nemen van de geluiden, die vanuit de overheid tot ons komen. In het kort geleden aan de Tweede Kamer gezonden rapport *Zoeklicht op zelfstandigheid* wordt collectievorming weliswaar als primaire taak gezien en wordt

erkend, dat de middelen daartoe tekort schieten, maar zelfs van enige neiging om tot de meest voor de hand liggende oplossing te komen, namelijk budgetverhoging, blijkt niets. In tegendeel. Wij lezen in het rapport, dat legaten en schenkingen veel aandacht verdienen, dat het onderlinge bruikleenverkeer geïntensiveerd moet worden en dat de musea zelf geld moeten genereren. Natuurlijk kunnen wij actief zijn in het verkrijgen van legaten en schenkingen – en dat zijn wij al, zoals U, mijnheer de Minister, al aanstipte, – doch voor het voeren van een gericht verwervingsbeleid zijn die instrumenten niet de geëigende.

Op het gebied van geld genereren zijn musea de laatste jaren inventief. Bruikleenverkeer tussen museale instellingen bestaat sinds lang en kan nu door recente maatregelen ter versoepeling van de verzekeringplicht tussen een beperkt aantal instellingen extra impulsen krijgen. Men dient echter te beseffen dat bruiklenen, uitzonderingen daargelaten, op grond van niet te beïnvloeden factoren op meestal onverwachte momenten beëindigd worden. Menig directeur die collectievorming in belangrijke mate op bruikleen baseerde, is daardoor van een koude kermis thuis gekomen.

Interpreteer ik het genoemde rapport *Zoeklicht op zelfstandigheid* goed, dan komt bij de rijksoverheid voor de komende tijd de nadruk te liggen op conservering en restauratie, gekoppeld aan een herbezinning op de aanwezige collecties; er wordt 'pas op de plaats' gemaakt, ten aanzien van collectievorming.

Nimmer dient uit het oog te worden verloren, dat 'pas op de plaats' stilstand betekent, dat stilstand achteruitgang is en dat derhalve een statische collectie gedoemd is geleidelijk aan belangstelling in te moeten verliezen.

Aanleiding tot de overigens prijzenswaardige aandacht, die conservering en restauratie in de komende tijd krijgen, was een globaal inventariserend rapport, dat tot alarmreacties leidde. Ik ben er van overtuigd, dat een gedegen rapport over door geldgebrek gemiste kansen ten aanzien van het invullen van lacunes en uitbreiding van collecties, een schokeffect teweeg zou brengen. Bouwstenen

voor een dergelijk rapport zijn zeker te vinden in de reeks van meldingen, zich uitstrekend over jaren, die vanuit het Rijksmuseum op dit punt naar het ministerie is uitgegaan. Deze gedachtengang van 'pas op de plaats' wordt mede geïllustreerd door de wijze waarop de Wet Behoud Cultuurbezit geacht wordt te kunnen functioneren, namelijk door de toch al zo minieme museale budgetten daarvoor in te zetten en door een beroep op derden, steunverenigingen en stichtingen, te doen èn met betrekking tot dit laatste, een stuk overheidsverantwoordelijkheid af te schuiven. Ik geef U de verzekering dat Holland in last is in het geval er een kunstwerk behouden moet worden, waarvan de waarde boven de 3 miljoen gulden uitgaat. (En wat is dat voor een bedrag voor een kunstwerk van importantie?). Zowel ten behoeve van de effectiviteit van de Wet Behoud Cultuurbezit (wellicht in de vorm van een jaarlijks te voeden fonds) als ten behoeve van het voeren van een consistent museaal verwervingsbeleid, moeten substantiële middelen ter beschikking komen, op structurele basis. Dan wordt de verhouding ten opzichte van andere, particuliere geldgevers zuiver en bovendien bestaat een gerede kans, dat ook op gemeentelijk niveau passende maatregelen genomen worden, die voorkómen, dat in het nauw gedreven directeuren aankoopgelden willen genereren door verkoop uit de collectie.

Mijn woorden komen misschien al te kritisch over met betrekking tot de meest recente ontwikkelingen. Zij hebben in feite evenzeer betrekking op de hele na-oorlogse periode en zijn niet bedoeld als een terechtwijziging. Het is *mijn* zienswijze, die mij recht uit het hart komt, maar die op ratio is gefundeerd. U weet immers, mijnheer de Minister, hoezeer ik het in U bewonder, dat U bij bezuinigingsoperaties de rijksmusea de hand boven het hoofd hield en hoezeer ik Uw doorslaggevende steun bij de verwerving van Haesje van Cleyburgh heb gewaardeerd. Collectievorming, dames en heren, was het onderwerp van mijn afscheidswoord. Laat ik nu letterlijk de daad bij dit woord voegen en U, mijnheer de Minister, een schilderij aanbieden ter plaatsing in het Rijksmuseum. Dank zij een

buitengewone geste van enkele vrienden bij en met wie ik vaak en met intens plezier naar schilderijen kijk, word ik daartoe in staat gesteld. Het is een werk van de 19de-eeuwse schilder Willem Roelofs, algemeen beschouwd als voorloper en wegbereider van de Haagse School en bekend vanwege zijn in impressionistische stijl geschilderde Hollandse landschappen met groene weiden, koeien en water, onder een echt Hollandse lucht met wolken en blauw. Dit onlangs te New York geveilde doek is een panoramisch landschap met dramatische spanning uit Roelofs' vroege periode, waarin het romantische beeld van de nietigheid van de mens ten opzichte van de kracht van de elementen, in dit geval de opkomende storm, tot uitdrukking is gebracht. Het zal U niet verbazen, dat dit werk van Roelofs een lacune vult in de verzameling van het Rijksmuseum, dat ik van nu af aan als ambteloos burger zal bezoeken.